

Ett möte med existentialismen

Sören Kierkegaard & Friedrich Nietzsche

AV ROBERT HÖÖG

DEN ÄLDSTA EXISTENSFILOSOFEN VAR SOCRATES. Han sa att man skulle känna sig själv som en självständig subjektivitet och skilja sig i från allt annat. Den moderna existentialismen anses ha främst Kierkegaard som dess grundare men inte alla efterföljande existens filosofer var/är influerade av honom. Grunden för denna filosofi kan översiktligt sägas vara frågan om vad individen har för plats i samhället - vad det innebär att existera. Individuell frihet är en förutsättning och några nyckelbegrepp är ansvar, ångest, autentiskt och inautentiskt liv (autentiskt: hitta sin egen väg. Inautentiskt: flyta med i strömmen som en "dussinmänniska", för att använda Kierkegaards uttryck). Det är bara människan som har existens i den bemärkelsen att människan är fri att skapa sitt liv, sina val och sitt öde.

Förgreningarna

Det finns både ateistisk och kristen existentialism och här skiljer sig Nietzsche och Kierkegaard eftersom den senare var en (tvivlande och ifrågasättande) kristen existens filosof medan Nietzsche hävdade att kristendomen var inget annat än lögn och därtill förkunnade att "Gud är död!". De filosofer som oftast benämns som kristna existentialister är Blaise Pascal och Kierkegaard. Søren läste denne och influerades av honom. Pascal menade att det enbart var den kristna religionen som kunde göra människan älskvärd och lycklig.

Den ateistiska sidan utgörs främst av Nietzsche och Jean-Paul Sartre. Sartres böcker medförde att existentialismen på 1950-talet blev något av en modefluga. Hans skönlitterära existentiella verk som till exempel *Muren* rönt stora framgångar.

Dock hade sannolikt Nietzsche inte varit termen existentialist lika tillmötesgående som Kierkegaard eftersom hans filosofi inte som en helhet är lika existentialistisk som Kierkegaards, dock innehåller hans filosofi de flesta av existentialismens grundande fundament (han läste likt Kierkegaard Socrates och fann i honom en likasinnad). I sina mest eldfångda stunder fördömde Nietzsche - eller i sina mest förstående ögonblick - misstrodde, alla ideologier och system.

1888 framhärdade han i boken *Twilight of the Idols*:

"I mistrust all systematizers and avoid them. The will to a system is a lack of integrity."

Ett otal filosofer kan räknas som existencialister men att här nämna fler än de ovanstående vore överflödigt. Dessutom är både Nietzsche och Kierkegaard såpass vitt erkända existencialister att jag finner det mer än tillräckligt.

Leverne

Friedrich Wilhelm Nietzsche föddes den 15 oktober 1844. Hans far, Carl Ludwig Nietzsche, var präst i en landsortsförsamling och det förväntades att även sonen skulle gå i faderns fotspår och bli präst. Uppväxt och uppfostran präglades mycket av umgänget med kvinnor eftersom fadern dog då Nietzsche var fyra år gammal. Modern, Franziska, och farmodern tog hand om honom. Modern var mycket sträng och Nietzsche var henne mycket undergiven. Eftersom fadern dog innan de lärt känna varandra saknade Nietzsche i hela sitt liv en fadersgestalt. Han skrev i en anteckning att han tidigt "mötte en fruktansvärd gudom" - den som tog hans far ifrån honom.

Nietzsche var inte enda barnet i familjen, en bror Joseph och en syster, Elisabeth. Systemen kom senare i livet att starkt skända sin brors minne genom att godtyckligt sortera ut citat och stycken ur hans manuskript och böcker så att dessa passade hennes antisemitiska, patriotiska, och nazistiska övertygelse. Faktum är dock att Nietzsche hatade antisemitism och då systemen tillsammans med sin man, Bernhard Förster, utvandrade till Paraguay för att skapa en ren arisk koloni (Nya Germanien) vägrade Nietzsche att hjälpa henne, än mindre åka dit själv. Antisemitismen var den avgörande orsaken till att Nietzsche bröt med sin syster senare i livet.

Uppväxten var mycket kulturellt medveten, strängt protestantisk och ekonomin gjorde Nietzsche till en tämligen bortskämd pojke. Familjen hyllade storheter som Goethe inom litteraturen, Händel och Bach inom musiken. Sonen älskade musik och spelade själv piano. Med tanke därpå är det inte överraskande att han beundrade Richard Wagner och dennes musik. De träffades första gången 1864.

Det var emellertid inte bara musiken som var viktig. I den välkände kompositören såg Nietzsche något han saknat - en fadersgestalt. I flera års tid varade deras vänskap men Nietzsche bröt till slut. Anledning: han ville slå sig fri från "fadern" och vara självständigare, utan att stå i skuld till någon annan. Alltifrån tonåren plågades Nietzsche av återkommande depressioner, ohyggliga migränanfall och magbesvär (värst var det

emellertid efter hans 35 årsdag). Migränen kan ha berott på en starkt nedsatt syn. Hans hälsa var oftast mycket skröplig och han var med jämna mellanrum sängliggande. På grund av sin hälsa flyttade han till olika orter, han var kräsen och ville ha det helt perfekt för att må bra. Främst tillbringade han sitt liv i Basel, Sils-Maria, Venedig, Frankfurt och Turin.

Ett ständigt orosmoln på Fritz', som systemen kallade Nietzsche, redan mörka himmel var att han skulle gå samma öde till mötes som fadern, denne var sinnessjuk under sitt sista levnadsår. En fruktan som sedermera kom att besannas...

Søren Aabye Kierkegaard föddes i Köpenhamn den 15 maj 1813. Han var yngst av Michael & Ana Kierkegaards sju barn. Fadern var en framgångsrik affärsman som arbetat ihop en förmögenhet, mycket beläst, djupt melankolisk och religiös. Modern, som Kierkegaard inte återger mycket om i sina dagböcker, var en mycket stillsam dam som tidigt påverkade den unge Søren genom att betona vikten av frihet.

Søren fick tillsammans med sina syskon en starkt religiös uppfostran. Michael hade vid ett tillfälle i sin ungdom fördömt Gud vilket familjen senare tog som ett tecken på att en förbannelse vilade över dem. Varken Søren eller en av hans bröder Peter Christian, också en begåvad man som senare även han studerade teologi, trodde att de skulle bli äldre än 34. Döm om deras förvåning när Peter Christian 1839 blev 34 och Søren själv 35 1948! Förbannelse eller vidskepelse - familjen drabbades avgjort av en smärre tragedi: Inom loppet av tretton år, från 1819-1834, dog fem av barnen och Ana.

Familjen var ofta försjunken i melankoli vilket till största delen berodde på fadern som ofta var vid mycket, mycket tungt sinne. Søren "ärvde" senare denna egenskap som med kraft kom att plåga honom svårt under återstoden av hans ensamma liv.

Fadern poängterade ständigt Jesus' lidande. Sanningen måste lida, förlöjligas och föraktas sade han. Detta fick Søren, som likt Nietzsche tidigt var beslutsam att bli präst, att ofta känna sig miserabel och fylld av skuld. Han fick tidigt lära sig, innan han själv upplevt det, att världen styrdes av orättvisa, lögn och illvilja. Desslikes att allmänheten "spottade" på Jesus. Han skrev i sina anteckningar:

**"I owe everything to my father from the very start.
When he, melancholy as he was, saw me looking sad, he
would say, 'See that you duly love Jesus Christ'"**

Michael hade även annorlunda sätt att umgås och leka med Søren. Olikt andra barn som lekte på ett normalt sätt ingick Michael och Søren i olika

rollspel. Han tog sonen i handen och gick runt och runt matsalsbordet i deras hem och låtsades att de mötte olika personer och konverserade med dem. Detta satte tidigt fart på Søren's inlevelseförmåga och fantasi.

Till skillnad från den rastlöse och ständigt kringflackande Nietzsche höll sig Søren mest på hemmaplan, i Köpenhamn. Vid fyra tillfällen reste han till Berlin för att stanna i ett par månader i taget. I Berlin levde han ett inrutat men mycket produktivt liv (där skrev han bland annat boken *Fruktan och bävan* och det mesta av boken *Enten-eller*). Han gick även på föreläsningar. Bertintiden kom att vara av avgörande vikt för Kierkegaard; det var här han verkligen blev författare, "Jag känner krafter i mig" skrev han till en vän efter ankomsten till Berlin. I övrigt reste han till Skåne vid ett tillfälle, däröver finns inga uppgifter om att han reste mer än i sitt fädernesland. Han tyckte om Köpenhamn och brukade ta dagliga promenader och samtala med enkla människor på gatan. Den glädje han fann i dessa dagliga strapatser och konversationer förbyttes så småningom i bitterhet och förakt då han hamnade i den fruktade tidningen *Corsaren*.

Corsaren var en för tiden mycket kontroversiell tidskrift. Regeringen, kungamakten och stadsadministrationen angreps. Angrepp på enskilda förekom också. Tidningen hade ca 3000 läsare. Möller, en kritiker som bidrog med texter till *Corsaren*, hade även en egen tidskrift, *Gæa*, i vilken han gav Kierkegaard skarp kritik för boken *Stadier på Livets väg*. Kierkegaard skrev ett svar på denna kritik och därefter hamnade han i *Corsaren*. I januari 1846 blev han i dess första nummer hånad och gjord till allmänt åtlöje. I flera följande nummer av tidningen blev hans utseende, person och stil förlöjligad och bespottad. Den för tiden innan *Corsaren*-striden respekterade och beundrade Kierkegaard blev nu reducerad till en obetydlig hackkyckling. Han tog det mycket hårt, han kände sig förföljd och hade ingen som tog hans sida i försvar. Kierkegaard lät det dock inte påverka honom enbart negativt, tvärtom; han såg det som ett tecken på att han var tvungen att fortsätta sitt författarskap.

Utbildning

År 1864, 20 år gammal, tog Nietzsche sin studentexamen och skrev samma år in sig vid universitetet i Bonn. Här studerade han mycket energiskt och blev redan vid 24 års ålder professor i klassisk filologi vid Basels universitet (mycket tack vare hans doktorsavhandling om Homeros och Heseidos). En av professorerna vid universitetet, Friedrich Ritschl, såg i Nietzsche ett geni. De blev goda vänner och det var Ritschl som för universitetet rekommenderade den enormt produktive och ambitiösa eleven då en professur kom på tal.

Efter ett år som professor begärde han tjänstledigt för att gå ut i kriget

mot Frankrike. Inte som vapenbärande kämpe - som man kanske skulle kunna tro - utan som sjukvårdare. Livet under denna period var tilltalande, han skriver i sina anteckningar;

”Man lär känna sin natur, hur den uppenbarar sig bland främmande och för det mesta råa människor, utan bistånd av vetenskap och utan det traditionella rykte som avgör vårt värde inför vänner och samhälle.”

Han glorifierar sin tillvaro som faktiskt mest bestod av att mocka hästskit och ta hand om sårade. En allvarlig skada i bröstet satte till slut stopp för Nietzsches militära äventyr. Han skrev i Bortom gott och ont:

”In moments of piece the warlike man attacks himself”, skrev han. Kanske var han just en sådan ”krigisk man” i senare fredliga tider...

Efter hemkomsten fortsatte Nietzsche som professor vid Basels universitet. När han var inne på sitt femte år som professor, 1874, bestämde han sig för att det var nog. Han vantrivdes. Den dåliga hälsan medförde att han beviljades tjänstledigt från universitetet. 1879 fick han slutgiltigt avsked, vilket var en oerhörd lättnad för honom. Det var i sitt eget skrivande, i utformningen av sin filosofi han fann passionen. Nu kunde han tack vare avskedet ägna hela sin kraft åt denna livslånga passion.

Kierkegaard tog sin studentexamen 1830, vid 15 års ålder. Han var enligt andra inte plågad av det tungsinne han senare hävdade. Ett par dagar efter examen påbörjade han sin militärtjänstgöring men fick inom en vecka sitt avsked, vilket var helt i linje med Sørenns egna önskemål. Året därpå började han studera vid Köpenhamns universitet. Han var mycket begåvad och den 25 april 1831 tog han sin ”Andens Eksamen” med högsta betyg i hebreiska, latin, fysik, praktisk filosofi och historia. Därefter började han som fadern önskade att studera teologi. Brodern, Peter Christian, hade innan Søren börjat med sitt teologistuderande.

Han tog dock inte alltid sina studier på största allvar, stundtals mycket lättjefullt. Kierkegaard fortsatte sitt studerande till i början av 1840-talet och avslutades med en avhandling med titeln Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates. Avhandlingen blev av den filosofiska fakulteten godkänd men den ledde inte till någon anställning vid universitetet (som Nietzsches avhandling gjorde). Han flydde till Berlin strax efter att han försvarat sin avhandling vid universitetet. Nu förberedde han sig för livet som en bildad man inom prästerskapet. Präst kom han emellertid aldrig att bli. Han kritiserade den kristendom som predikades av biskop Mynster som i 20 års tid varit ärkebiskop i danska kyrkan.

Kvinnoskräcken

Nietzsche hade ett flertal nära vänner under sitt liv, i synnerhet från universitetet i Basel, men han var något av en misantropisk eremit. Han fick under sitt vuxna liv sporadiska besök av några av de närmaste vännerna men tack vare att han ständigt flyttade var hans kontakt med dessa oftast reducerad till brevskrivning. Då han väl umgicks med vänner uppskattade han det i hög grad. De gånger han hälsade på Cosima och Richard Wagner var några av de bästa stunderna i hans liv.

Ensamheten och isoleringen var en av Nietzsches största fiender. Vänner hade han, enligt egen utsago, fler än han förtjänade, men;

”Vad jag nu behöver; (...) det är en god hustru. Då kommer livet att ha gett mig allt jag skulle önska mig av det (...).”

Friade gjorde han dock två gånger men utan lyckligt resultat. En av kvinnorna han friade till var Mathilde von Trampendach. Nietzsche fäste sig vid henne under en kort vistelse i Genève. Mathilde ville dock inte gifta sig med honom men hon kom sedermera att bli som en mor för Nietzsche och deras vänskap varade i 15 år.

Den andra kvinnan han friade till hette Louise Salomé, nästan tjugo år yngre än Nietzsche. Hon studerade filosofi och var en mycket intelligent och verbal kvinna som Nietzsche beundrade. De delade uppfattningar om mycket inom filosofi, idealism och han föll för hennes kvinnliga intellekt. Inte heller fröken Salomé var villig att bli fru Nietzsche. För övrigt så kom denna Louise långt senare att bli en av Freuds lärjungar och praktiserade även själv som psykoanalytiker.

Nietzsche var en gentleman, artig och vänlig men också mycket reserverad och stundtals svår att få kontakt med. Han förblev utan kvinnligt sällskap på annan än vänskaplig nivå under hela sitt 56-åriga liv.

Lika ofta som nazism nämns i samband med Nietzsche brukar man ideligen få hans kvinnoförakt beskrivet. Visst skrev han mindre vänliga saker om kvinnor men frågan är om inte detta ofta också är en missuppfattning. Han umgicks trots allt mest med kvinnor under hela sitt liv. Han skrev också positiva saker om kvinnor, låt gå för att han inte tyckte kvinnor var några större tänkare. Och, om man går till kvinnor, då skall man minsann inte glömma att ta med sig piskan, som han skriver i Så talade Zarathustra.

Kierkegaards förhållande till kvinnor var mycket likt Nietzsches. Ingen av dem lyckades hitta en bestående kärlek (med undantag av den mer platoniska kärleken till skrivandet). Kierkegaard förlovade sig 1840 vid 27 års ålder med en kvinna han känt under två år, Regine Olsen. Søren insåg dock till enormt förtret att förlovningen med den då 18-åriga kvinnan var

ett misstag. I sin dagbok antecknade han orsaken till denna fadäs;

”If I had not been a penitent, if I had not had my vita ante acta, if I had not had my depression - marriage to her would have made me happier than I had ever dreamed of becoming. But being the person I unfortunately am, I must say that I could become happier in my unhappiness without her than with her - she had touched me deeply, and I willingly, or even more than willingly, would have done everything.”

Han ville helt enkelt inte göra henne olycklig genom att binda henne vid sitt tungsinne. Det var företrädesvis Regine som fick honom att tillfälligt fly Köpenhamn för Berlin.

Upplevelserna med Regine kom att prägla väldigt mycket, om inte huvudparten, av vad Kierkegaard senare skrev. Den ångest och det svek han kände då Regine gifte sig med en Fritz Schlegel sju år efter deras brutna förlovnings (ett giftermål Søren själv uppmuntrat henne till, paradoxalt nog) var för honom kolossalt tung att bära. Med tanke därpå skulle man kunna säga att Kierkegaards kärlek till Regine, om än olycklig, var varaktig. Han var oförmögen att anförtro sig åt någon annan (”realizing the universal” , som han kallade det - en oduglighet att ingå i mänskliga relationer) än sin dagbok. Søren var dock en populär man i Köpenhamn i sina ungdomsår. Utåt sett var han en trevlig, klipsk och skämtsam yngling som inte tycktes lida av det tungsinne hans så detaljerat beskrivit i sina verk. Hans melankoli behöll han för sig själv. Allan Green skriver dock i Kierkegaard bland samtida att det är fullt möjligt att Søren haft en alltför svart syn på sin uppväxt och åren runt 20 årsåldern, det var kanhända inte så illa som han senare framställde det. Under den senare delen av sitt liv berättade han att han betraktade sin tungsinthet som den trognaste älskarinna han haft. Kierkegaard umgicks på caféer där de muntra ungdomarna möttes. Han föredrog att ha skrattarna på sin sida. Vänner hade Søren men det finns ett otal delar i vad han senare skrev som kan få en att undra. I Diapsalmata skriver han följande (förvisso under pseudonym):

”Jag kommer just från ett sällskap, där jag var själen; kvickheter strömmade från min mun, alla skrattade, beundrade mig - men jag gick bort, ja tankstrecket bör vara lika långt som jordbanans radier - - - - och ville skjuta mig”.

Vila i frid

Sinnessjukdomen tog sitt slutgiltiga katastrofala grepp om Nietzsche i januari 1889, då befann han sig i Turin. Han led av ”progressiv paralytisk

till följd av en syfilitisk infektion. Vid denna tidpunkt fick flera av hans gamla vänner brev av Nietzsche precis som tidigare. Men dessa var fyllda av mycket förvirrat pladder som gjorde mottagarna misstänksamma, de förstod att något måste vara fel med deras gamla vän. Han skrev bland annat att han lade alla italienare för sina fötter. I ett annat brev berättar han att han vill samla alla de europeiska nationerna till en antitysk liga. Breven undertecknades "Dionysos".

Nietzsche hämtades en kort tid härefter hem och vårdades på sjukhus. Franziska, som nu var 62 år gammal, tog väl hand om sonen och tog till slut helt och hållet över vården genom att flytta honom till ett rum hon hyrt. Modern var den enda personen han emellanåt kände igen. Elisabeth hjälpte också till då hon var hemma från Paraguay (hon kom hem 1893 för att stanna, då Bernhard hade skjutit sig en kula för pannan, därefter skötte hon sin broder tillsammans med modern).

Med åren blev Nietzsche alltmer apatisk. Sinnessjukdomen kunde ta sig underliga uttryck, vid ett tillfälle då Nietzsche ville bada trots att badanstalten var stängd tog han av sig kläderna och tog ett dopp i en vattenpöl. Hans dagar bestod under hans sista årtionde mest av omvårdnad och att lyssna på modern som läste högt för honom. Franziska lyckades också anställa en döv kusk som körde runt med Nietzsche då mörkret fallit, han pratade och skrek för sig själv.

Den 25 augusti 1900 drabbades han av ett slaganfall som förverkligade hans hädangång. Begravningen skedde följande dag och en av hans vänner och medhjälpare höll ett tal som avslutades:

...frid över din aska! måtte (sic) ditt namn vara heligt för alla kommande slakten!".

Den 2 oktober 1855 togs Kierkegaard in på sjukhus. Dagen innan hade han svimmat under en promenad på Köpenhamns gator. Han hade drabbats av ett slaganfall. Under en månads tid var han sängliggande på sjukhuset. Han visste att det var där han skulle dö. Han kunde be som han behagade, och han ville ha syndernas förlåtelse, och dessutom slippa förtvivlan i döden.

Under denna sista tid var det ingen förutom en barndomsvän som fick hälsa på honom, inte ens brodern Peter Christian. En av sköterskorna gav honom blommor. Søren ville helst inte att de skulle sättas i vatten. Orsak?

"Det är deras öde att blomstra, dofta, och dö".

En nästan förutsägbar förklaring av Kierkegaard. På sin dödsbädd förklarade han att hans liv hade varit ett enda långt lidande som för

andra varit okänt och, om de känt till det, obegripligt. Han var inte bättre än någon annan, han var undantaget. En tröst för honom, som han uttryckte det, var att ingen efter hans död skulle finna några upplysningar om vad som fyllt hans liv.

Nattvardens sakrament tog han vid sin sjuksäng icke emot eftersom han inte kunde få det av en lekman. En präst var inget alternativ. Han trotsade kristendomen ända till sin dödsbädd.

Han jordfästes i familjegraven den 18 november.

Litterära och filosofiska verk

Både Nietzsche ock Kierkegaard var oerhört produktiva under sin livstid. De skrev periodvis i en rasande fart. Detta berodde på, först och främst att de var mer eller mindre besatta av att skriva men också att deras skrivande var det som fick dem att fly verkligheten. Skrivandet var ofta deras eskapism.

Orsaken till Nietzsches hektiska skaparperiod i början av 1870-talet berodde inte i direkt mening på att han ville fly vardagen (åtminstone uttryckte han det inte så själv). Han ville att hans böcker skulle bli framgångsrika eftersom han då lättare skulle kunna lämna professuren vid Basel. Han författade också i mycket rask takt vid slutet av 80-talet. Carl-Göran Ekerwald poängterar i Nietzsche - liv och tänkesätt att Nietzsche kan ha haft kännningar av sin närstående katastrof och hade därför bråttom. Under denna tid kände han sig som en "eldsprutande drake". Om moralens härstamning tog till exempel endast 20 dagar att skriva.

Kierkegaard skrev i sin dagbok 1847 att det var då han var försjunken i sitt skrivande som han glömde alla livets vedermödor, allt lidande. I sitt författarskap då kände han sig väl till mods. Stundtals till och med lycklig.

Framförallt efter brytningen med Regine, då han emellanåt reste till Berlin, var han oerhört produktiv. Under 1843-46 utkom tio böcker av Kierkegaard, bland annat, Antingen-Eller, Begreppet ångest och Stadier på livets väg. Dessutom skrev han dagböcker (som i omfång vida överträffar hans böcker).

Under hela sitt författarskap skrev både Nietzsche och Kierkegaard ett 20-tal böcker var. Så talade Zarathustra respektive Antingen-Eller anses vara deras mest betydelsefulla verk. Vad de behandlade i sina böcker tas upp i stycket "Kärnan i deras filosofi".

Celebritet

För de som i dagens läge är bekanta med existentialism eller filosofi i allmänhet är Nietzsche och Kierkegaard lika självklara och betydelsefulla som Big Mac och Rikki Lake är för en medelklassjänkare. Men faktum är att dessa två dialektiker bara uppnådde en marginell berömmelse då de fortfarande var i livet.

Någon "skola" har det aldrig blivit av Nietzsches filosofi. Anledningen tycks främst vara att han kunde vara en smula motsägelsefull och han såg mycket ur flera olika perspektiv. Han vred, vände och lyfte allt uppochner, och gav det sedan sina högst personliga och ofta svårtolkade åsikter och värderingar. Han ville egentligen inte heller att han skulle få många efterföljare (hela hans individcentrerade filosofiska uppbyggnad talar starkt emot detta), snarare att hans böcker skulle fungera som inspiration och vägledning till andras eget filosoferande. Efterföljare var han inte intresserad av:

"What? you are seeking? you want to multiply yourself by ten, by a hundred? you are seeking followers? - Seek noughts!"

En stjärna på litteraturens himmel blev Nietzsche dock med råge efter sin kollaps och död. Sättet han nådde denna status är allt annat än beundransvärt och fick Nietzsche säkerligen att vända sig i graven åtskilliga gånger. Den felaktiga bild Elisabeth, den egensinniga systemen, uppvisade har skadat hans anseende och rykte för en oöverskådlig tid framöver. Än idag, nästan 100 år efter hans död, förknippas han fortfarande med Hitler, Mussolini - fascism och Nazism (en parentes: Mussolini läste Nietzsche men det finns inget som tyder på att Hitler läste en endaste rad av det Fritz skrev. Hade han gjort det skulle det för honom uppdagats att Nietzsche var en av hans "sorts" värsta motståndare). "Skjut alla antisemiter!", menade Nietzsche i slutet av sitt liv.

Emellertid är det inte bara den för Hitler lismande systemen som denna feltolkning kan påbörjas. George Lucács hävdar t.ex. i sin bok Förnuftets Banemän, att Nietzsche var en av de som banade vägen för nazismen.

"Förtalar man verkligen Nietzsche,", skriver Lucács i ovan nämnda bok, "om man säger att Hitler och Himmler, Goebbels och Göring i Nietzsches 'allt är tillåtet' objektivt sett har funnit en andlig-moralisk bundsförvant till sina gärningar?".

Det har inte heller bildats någon egentlig "skola" av Kierkegaards filosofi. Orsaken till detta är bl.a. att han använde pseudonymer i sina böcker, och därmed kan det försvåra analysen av exakt vad det var som Kierkegaard själv sade och vad hans pseudonymer uttryckte. Anledningen till pseudonymerna är inte som vanligtvis är fallet, att en författare vill

bevara sin anonymitet. Kierkegaard blev snabbt känd som författare till sina verk. Det uppdagades att det var han som doldes bakom pseudonymer som t.ex. Constantin Constantinus, Virgilius Haufniensis och Johannes Climacus. För det första så distanserade Kierkegaard sig till sina böcker genom dessa fantasifulla och ofta latiniserade namn, dessutom ville han inte framstå som en författare som i direkt mening förmedlade information till läsaren. Han ville inte för läsaren vara den auktoritet som meddelar att si eller så skall man göra. Vad som skrevs i böckerna skall enligt honom inte vara en i verkligheten tillämpbar metod, praxis eller formel för existerandet. Han varnade själv för att man inte skulle dra likhetstecken mellan vad han själv och pseudonymerna skrev.

Kierkegaard blev i och med Corsarenaffären känd i sin hemstad. Men någon större celebritet uppnådde han inte. Faktum är att han inte ville vinna något erkännande så länge han var i livet, han använde halva sin kraft på att förhindra det.. Orsaken var att han ansåg att risken då var överhängande att det skulle göra honom till en auktoritet, "... och i samma ögonblick är min mission ute, ja, inte blott det, utan min tidigare mission går alldeles tillspillo."

Influenser och motståndare

Schopenhauer brukar vanligtvis nämnas som Nietzsches huvudinfluens vilket är riktigt. Men faktum är det att han även tidigt fann en brodersjäl i Ralph Waldo Emerson (1803-1882). Anledningen till att Nietzsche så högt uppskattade både Schopenhauer och Emerson var att de skrev utifrån sig själva. De utgick inte från ett speciellt system. Nietzsche poängterade ofta vikten av alla plötsliga "infall" (vilket man omgående blir varse om när man läser hans verk). Ett stycke Emerson skrev som kom att påverka Nietzsche mycket var:

"Vad du än tänker idag, säg det och gör det i skarpa ordalag, och vad du tänker i morgon, säg det och gör också det i skarpa ordalag även om det motsäger det du sade idag. Du kanske blir missförstådd? Än sen? Är det då så illa att bli missförstådd?... På överstycket till min dörrpost fäster jag ordet 'infall'"

Hur detta influerat Nietzsche går inte att ta miste på.

1874 skrev Nietzsche Schopenhauer som Uppfostrare. I unga år betraktade sig Nietzsche själv som en "Schopenhauereian". Hans senare verk kan dock inte sägas stå i skuld till Schopenhauer på något sätt.

En annan mycket viktig influens för Nietzsche var den grekiska litteraturen och kulturen. En av anledningarna till att Nietzsche hoppade av filologin var att han tog åt sig mycket av de grekiska texter han läste och såg dem som en förebild att leva efter. Hans kollegor däremot hade

mer distans och ägnade sig åt textkritik. Under flera år innan han blev professor ägnade han sig nästan uteslutande åt att studera försokraterna och hans beundran för dessa följde honom livet ut. Ett kapitel i *Twilight of the Idols* heter till exempel "What I Owe to the Ancients" i vilket han uttrycker sin vördnad inför det antika Rom och Grekland.

Om Schopenhauer, Emerson, Goethe, Stendahl, Wagner (under några år), Herakleitos och Napoleon betraktas som hans influenser, "brodersjälar", så skulle man grovt räknat kunna säga att resten var hans fiender. Det reglerade, styrda och forcerade tänkandet (som de allra flesta filosofer ingick i) var för honom omöjligt och tillhörde det systematiska som han i hela sitt liv förkastade våldsamt. Han nämner aldrig t.ex. Kant utan ett visst mått av förakt. Hegels objektivitet var självfallet inte något som föll Nietzsche i smaken.

Likt Schopenhauer och Nietzsche opponerade sig Kierkegaard våldsamt mot Hegels tankar om objektivitet och en objektiv syn på tillvaron. Hegel var Kierkegaards huvudmotståndare. Vid sina resor till Berlin bekantade sig Kierkegaard mer med Hegels filosofi, och han ändrade inte inställning. Subjektiviteten var som bekant det som enligt Kierkegaard utgjorde sanningen för individen. "Att det subjektiva är ojämförligt mycket viktigare för vår lycka än det objektiva, därom vittnar allt i livet...". Ingen världslig, objektiv sanning eller ide efter vilken vi skall leva. Hegelianismen blev på 1820- och 1830-talen den dominerande filosofin över hela Europa.

I sina fiender så fann både Nietzsche och Kierkegaard också sina influenser såtillvida att deras egna tankar och formuleringar ofta kom till som kritik. Søren var i många fall mycket innovativ och bildade sin filosofi mycket från egna reflexioner (Kierkegaard sade att ända sedan han var liten hade han alltid reflekterat över saker och ting, att ta det som det är hade han svårt för). Sokrates var även en influens för Kierkegaard. Han brukade också hänvisa till vissa delar av Bibeln.

Kärnan i deras filosofi

Eftersom både Nietzsche och Kierkegaard var existencialister finns det en hel del likheter i deras tänkande. De trodde stenhårt på att det subjektiva för individen alltid är avsevärt mycket viktigare än objektiv kunskap (alltså den filosofi som inte enbart är teoretiskt framställd utan framkommen också av individuell erfarenhet), och att en människas personlighet utvecklas och formas av våra val. Kierkegaard förklarade detta med sin tredelade struktur estetiker, etiker och religiös (dessa begrepp förklaras på följande sida) och Nietzsche med sin rigoröst individualistiska övermänniska.

Deras uppväxt och senare upplevelser i livet har naturligtvis varit en

mycket stor orsak till att de tänkte som dem de facto gjorde, och faktum är att de hade flera gemensamma hjärtefrågor.

Nietzsche utgår främst från två begrepp i sin filosofi. Han använde metaforerna "apollinsk" och "dionysisk". Det förstnämnda är begreppet den värld av redan grundade idéer och tänkesätt som exempelvis konst och religion redan definierat och fastslagit. Det förnuftiga och objektiva. Det appoliniska är den stora mängdens vardag, det "vanliga" livet.

Det dionysiska däremot är det apollinskas motpol; dess djupare grund i vilken allt skapande - viljan till makt - frodas. Känslan och det subjektiva. Nietzsche var som jag tidigare tagit upp influerad av Schopenhauer och denne hade två begrepp av liknande art; vilja och föreställning. Till skillnad från den djupt pessimistiske Schopenhauer tyckte inte Nietzsche att denna viljan till liv var värdelös. Nietzsche såg det i sin filosofi som positivt och bejakade livet i alla dess former. I Så talade Zarathustra finns exempel på detta bejakande: "Jag har en fråga till dig ensam min broder; som ett sänklod kastar jag denna fråga i din själ, att jag må erfara huru djup den är. Du är ung och önskar dig barn och äktenskap. Men jag frågar dig: är du en människa som får önska dig ett barn? Är du den segerrike självbetvingaren, sinnenas bjudare, dina dygders herre? Sålunda frågar jag dig."

Han var också en mycket extrem kristendoms- och moralkritiker. Den kristna läran var ämnad för slavsjälar som med religionens hjälp inte behövde ta vara på sig själva. Kristendomen, säger Nietzsche, handlar bara om offer; individen offerar all sin stolthet, självaktning, och frihet.

Moral tyckte han var livsfientligt och hämmande för den enskilde. Men är inte moralen, det fasta i tillvaron som skänker oss trygghet och ett rättesnöre att leva efter? Nej, inte enligt Nietzsche. Han tyckte att moralen, som definierats och bestämts av samhälle, religion och förlegade föregångare inte skulle tas för givet. Han tyckte att den moral som presenterades inte ifrågasattes, därmed utvecklas inte människan genom moralen. Det gamla bestod, och det var hämmande. "Vi är i behov av en kritisk granskning av våra moraliska värden!". Den ensamma individen har ett dubbelt moraliskt ansvar. Det förklaras genom att den ensamme kan fungera som en förebild och på så sätt driva människan så långt det är möjligt, han handlar egoistiskt men bär dock ansvaret att hans handlingar i sin tur kan föda en ny moral.

Tre olika stadier är centrala begrepp i Kierkegaards system, nämligen det:

estetiska (sinnliga),
etiska (sedliga) och
kristna (religiösa).

Han använde Hegel, Socrates respektive Kristus som representanter för denna hierarki. Det finns ett antal fler stadium i Kierkegaards hierarki, men de ovan nämnda är de allra vanligaste man stöter på när man läser Kierkegaard

Det första stadiet, estetiskt, innebär existensen i icke reell mening, men med möjligheter. Den sinnliga existensen räcker inte för människan, den leder till ångest och förtvivlan, säger Kierkegaard. Varför? Vi har inom oss flera opponerande aspekter; nödvändighet och frihet, tillfällighet och evighet, begränsningar och oändlighet. Estetikern når inte med sitt liv tillfredsställelse. I Kierkegaards Förförarens dagbok är huvudpersonen Johannes en typisk estetiker. Han smickrar och trollbinder en ung kvinna. Till slut vinner han hennes hjärta och låter henne förföra honom. När förförelsen lyckas överger Johannes kvinnan eftersom han nått toppen av sin njutning. Estetikern strävar efter att tillfredsställa sina behov, sin njutning och sina begär som i sin tur leder till förtvivlan.

Det andra stadiet, det etiska, kan estetikern nå detta förutsättningen att vederbörande distanserar sig från sig själv och sina förehavanden, sina begär och förhåller sig kritiskt till ämnet för sin njutning. Etikern är en moralisk människa som förstått den ångest och olycka estetikers liv i sinom tid leder till. Först i det etiska stadiet blir man sig själv, säger Kierkegaard. Då estetikern tar kontroll över njutningens princip, och befriar sig från sin slaviskt följda njutningslystnad, kan ha ta klivet över till det etiska mycket tack vare sin (fria) vilja.

Det religiösa, kristna stadiet skiljer sig inte bara i form och skepnad jämfört med det estetiska och etiska, övergången från etiskt till kristet handlar inte om en befrielse från det tidigare stadiet, eller att ta kontroll över sina principer. Denna övergång är naturligtvis ett av individen fattat beslut men det finns en principiell skillnad beträffande beslutet att bli kristen. Skillnaden är att det religiösa förhållandet till det eviga. Etikern kan på eget initiativ förverkliga vad denne vill göra, till följd av sin frihet. Den religiösa existensen kan inte människan förfoga över eller kontrollera på ett liknande sätt. Eftersom man inte alltid kan ha kontroll över det religiösa, och inte kan förverkliga det eviga, förlorar etikern vid övergången en del av sin frihet. Kierkegaard såg i Kristus en förebild och Gud var en slags konsolation.

Ett annat mycket centralt begrepp hos Kierkegaard är ångest. Ur ett existentialistiskt perspektiv är detta föga förvånande. Inför presumtiva konfliktdrabbade val- och problemsituationer uppstår ångest inför valens konsekvenser. Kierkegaard menade att alla människor är fyllda av ångest, fast många är omedvetna om det. Ju större valet/problemet man står inför är, desto tyngre blir ångesten att bära.

Ännu en sak hade de gemensamt, Friedrich och Søren, nämligen att

känslan av meningslöshet och hotet om tanken på självmord, som kan överväldiga den ensamma, måste bekämpas. Den från mängden avskilda människans liv får inte sakna mening eller innebörd. Nietzsche skriver dock i *Beyond Good and Evil* att tanken på självmord; "...

"... is a powerful solace: by means of it one gets through many a bad night".

Gudstro eller ateism

Nietzsche blev tidigt i livet varse att det inte finns någon Gud som styr våra liv och bestämmer vårt öde, inte heller är människan jämlig inför gud. Nietzsche var redan som trettonåring besatt av frågan om det ondas ursprung. Då gav han dock Gud äran och gjorde "Honom" till det ondas fader.

I Så Talade Zarathustra skriver Nietzsche som bekant att Gud är död och att "den högre" människan inte skall låta sig dömas av Gud. Människan är fri att skapa sitt eget liv och öde utifrån egna förutsättningar och strävanden. Gud har inget med saken att göra. Eftersom Nietzsche ansåg att Gud är död, ja – då är allt tillåtet. Människan står i centrum för sina handlingar och "döms" bara av sig själv. Det är i detta sammanhang Nietzsche sade att vi måste omvärdera alla våra värden.

Kierkegaard hade en annan åsikt beträffande kristendomen och Gud. Med hans kristna uppväxt och religiösa påverkan från fadern är detta inte så underligt. Han hade som bekant med sitt religiösa stadie Jesus som förebild. I mitten av 1840-talet kom Søren att inta en mer kritisk ställning till kristendomen som predikades. Att helt och hållet överlämna sitt tänkande till Gud, som den danska kyrkan då predikade, var inte som Kierkegaard tyckte att kristendomen skulle praktiseras. Man kunde vara kristen, tro på Gud och i Honom finna frid och andlig vägledning men ändå vara en självständigt tänkande individ, tyckte Søren.

Deras syn på flockmänniskan

"Flocken", dvs vad Nietzsche betraktade som den kollektiva massan av människor vars tänkande inte nämnvärt skilde sig från varandras. De lever i dekadens och p.g.a. av sitt överväldigande antal förhindrar de den värdigare, starkare människan från att utvecklas i den takt hon borde. "I högre människor, gån bort från torget!", den värdigare människan, övermänniskan, måste dra sig bort från massans oro och kaos. Bort från det kollektiva och eftersträva det livsbejakande:

"Every superior human being will instinctively aspire after a secret citadel where he is set free from the crowd, the many, the majority, where, as its exception, he may forget the rule 'man'..."

Gemensamt med Nietzsche hyste också Kierkegaard ett visst förakt för de människor som han ansåg sortera under kategorin "dussinmänniskor", som han kallade dem. Detta förakt övergick i hat efter påhoppet i Corsaren. Han var av den åsikten att om man avstod från att finna sin idé för vilken man är villig att leva eller dö, då lever man i mängdförsjunkhet. Han förkunnade att existensen, verkligheten, skall upplevas, och den var i sig inte ett "problem" som skulle lösas. På detta sätt behövde inte (eller kunde inte) dussinmänniskorna tänka eftersom de lät livet ha sin gilla gång och hängav sig åt triviala och enfaldiga sysselsättningar. För dem var livets väg alltid asfalterad, Kierkegaard hävdade att den emellanåt också kunde vara grusig. Han såg det som en självklarhet att den människa som kommit till insikt om sin existens och dess ansvar att med sin frihet äga rätten att själv bestämma över sitt liv, denna människa måste så småningom bryta med den insiktslösa mängden. Blott den ensamma människan kan besinna sin synd och sitt ansvar. Hans egna ord ur *Sygdommen til Døden* "

Ved at see den Mængde Mennesker omkring sig, ved at faae travlt med allehaande verdslige Anliggender, ved at blive klog paa, hvorledes det gaaer til i Verden, glemmer saa et saadant Menneske sig selv, hvad han, gudommelig forstaaet, hedder, tør ikke troe paa sig selv, finder det for voveligt at være sig selv, langt lettere og sikkrere at være som de Andre, at blive en Efterabelse, at blive Numerus, med i Mængden."

En mellan Nietzsche och Kierkegaard en mycket uppenbar och tydlig samstämmighet.

Enstöringar var de tvenne frihetskämparna, Nietzsche och Kierkegaard, fördjupade i sitt skrivande och kontinuerliga grubblande om individens rastlöshet och bävan inför livets alla besvärligheter och prövningar. Hade de båda levat under samma tid och tagit del av varandras verk torde de ha erhållit stort utbyte av varandras tankar.

De hade läst Socrates och lärt sig en viktig sak av honom, nämligen att innan man kan uppleva subjektivitet, ja - då måste man känna sig själv. Detta faller sig naturligt för dem båda eftersom subjektivitet inte kan uppstå utan att individen vet vad han verkligen vill (Kierkegaard grubblade redan som 22-åring på den sanning, idé för vilken han kunde leva eller dö).

Aristoteles har sagt att alla geniala människor är melankoliker - både den "galna tysken" och den "gåtfulle dansken" sorterar under kategorin geni, melankoliska genin. Ur deras stundtals ohyggliga lidande föddes det mesta av vad de skrev i sina böcker. Att de led är inte så underligt med tanke på att de brottades med existensen grundproblem, och mötte den med "öppna armar". De var tvungna att fly världen, in i sina hjärtan

- författarskapet - för att kunna tygla och bearbeta sina ofta plågsamma tankar.

Robert Höög är redaktör för Carpen Webzine och nås på adressen
red@carpen.nu